

Structuurschets voor een boscomplex groter dan 500 ha op basis van een bestaande situatie in Oost-Groningen

R. M. W. J. Nas
Landschapsarchitect, Staatsbosbeheer Inspectie Landschapsbouw

In het preadvies wordt kort ingegaan op de plaatsfunctie van het bos van grotere omvang in het landschap, voor het ontwerp bepalende factoren, raakvlakken tussen bosbouw en ontwerp en de structuurschets.

A Uitgangspunten

Landschap en bos

Bos heeft de potentie landschappelijk structuur- en identiteitsbepalend te kunnen zijn. In de tijd gezien blijken zich dan relaties tussen bos en andere bestemmingen te ontwikkelen. Deze relaties, betrekking hebbend op natuur- en cultuuraspecten, leiden tot een verfijning van de structuur en verhoging van de complexiteit van het landschap als systeem. Bij de realisatie van nieuwe bossen zullen hier toe eisen gesteld moeten worden met betrekking tot de opzet van het bos, aard van produkt en toegepaste produktietechnieken.

Bos als landschap

Bos als landschap bestaat uit een samenspel van elkaar beïnvloedende factoren als oud bos, produktiebos, natuurterreinen, hoofdontsluitingsstructuur, landbouwenklaves, bebouwing e.d. Op basis van o.a. bodemgeschiktheid-bodemhoedanigheid groeit in de tijd een beeld dat als typerende verschijningsvorm van een gebied gekenmerkt kan worden: het boslandschap.

De in het bos voorkomende herhaling van kenmerken van gemeenschappelijkheid is de waarborg voor de noodzakelijke continuïteit op grond waarvan van boslandschap gesproken kan worden.

Bij datgene dat onder de noemer boslandschap valt wordt de belevingswaarde niet hoofdzakelijk bepaald door een subtiele herhaling van eike-, beuke- en grovedenneopstanden, maar door een pakket van herkenbaarheden dat zich voor een belangrijk deel buiten de strikte bosbouwproductiesfeer afspeelt, zoals oud bos, natuurterreinen, laanbeplantingen, singels, landbouwenklaves, bebouwing e.d. (Naar aanleiding van en vrij naar ir. J. Vallen: Land-

schap en bos, pag. 118, Ned. Bosbouw Tijdschrift nr. 4 (1973).

Bepalend voor de situering en opzet van bos zijn onder meer:

Het aanwezige landschap:

— Sociaal-ecologisch: het onderling afstemmen van een gekwantificeerde vraag en een kwalitatief aanbod.

— Visueel-esthetisch: het behoud en gebruik van die landschapselementen welke continuïteit in beleving en herkenning waarborgen.

De mogelijkheid middels de aanleg van bos nieuwe en kwalitatief hoog te waarderen landschappelijke processen te initiëren.

— Sociaal-ecologisch: bos als differentiërende factor voor de ontwikkeling van bijv. huis, dorp, stad, regio.

— Bio-ecologisch: bos als drager van hoog te waarderen bio-ecosystemen welke invloed hebben op buiten het bos aanwezige systemen en bestemmingen.

De actuele en potentiële biologische waarde van het met bos te occuperen gebied.

De mogelijkheden voor kwantitatieve en kwalitatieve houtproductie.

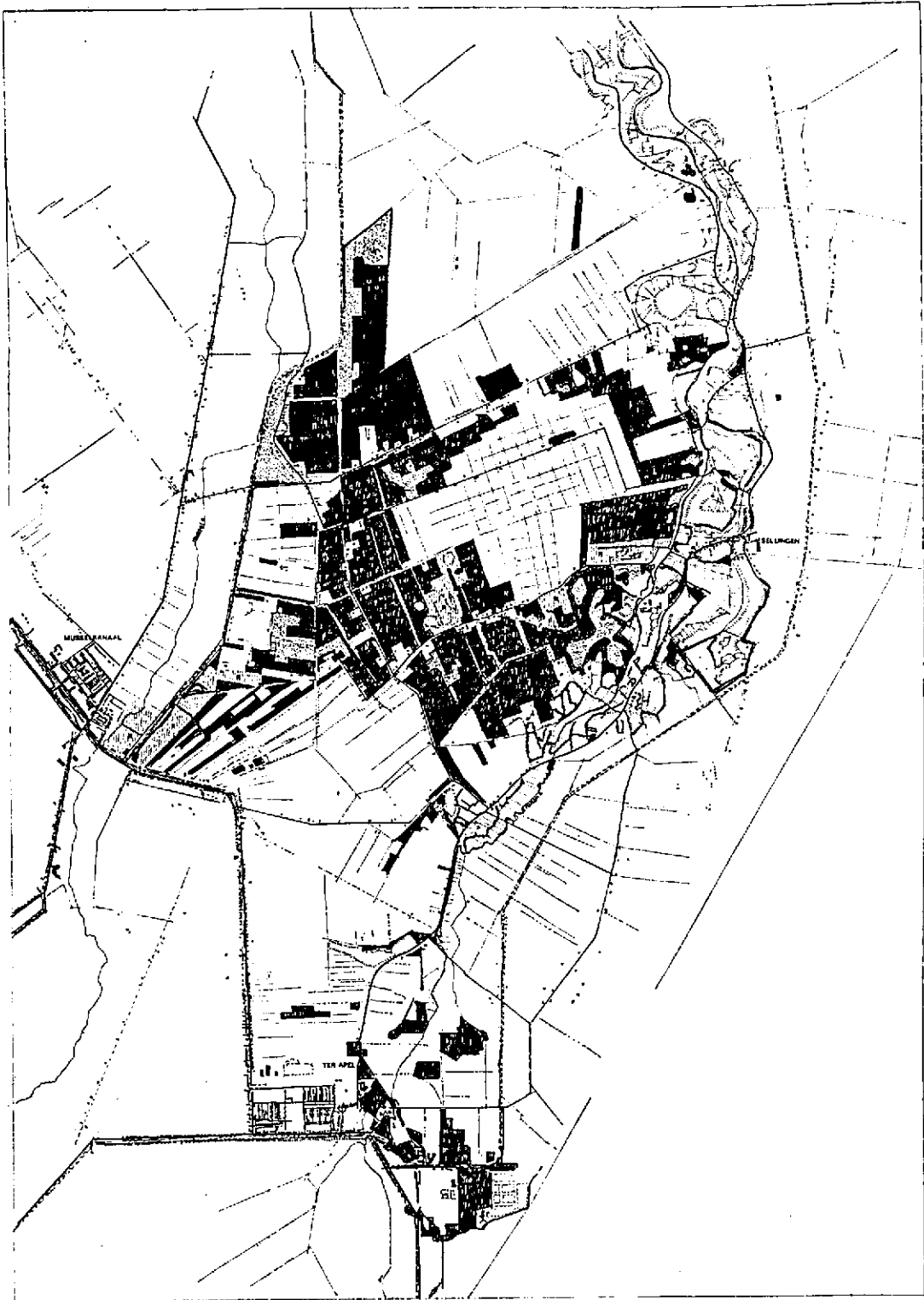
Geformuleerde en potentiële recreatieve mogelijkheden.

Bepalend voor de opzet van het bos is de gekozen doelstelling. In het algemeen is de doelstelling opgebouwd uit de componenten:

- a biologische waarde
- b houtproductie
- c recreatie

ad a Biologische waarde

Bij een meervoudige doelstelling zijn cultuurinvloeden als gewenste houtproductie, exploitatietechnieken, recreatie e.d. ruimtelijk temporeel bepalend voor de milieus en successie van plantengemeenschappen. Middels onderzoeksmethodieken zoals ontwikkeld door Reh, Te Boekhorst en Arnolds voor het dal van de Hunze en het Kromme Rijngebied, kan o.a. inzicht verkregen worden in de actuele en potentiële biologische waarde van een regio en plaats (patroonproces - regulatiewaarde etc.).

Landschapsstructuurschets bosaanleg Oost-Groningen.

Vooral bij koloniserende bestemmingen, ook als dit bos betreft, zal nagegaan moeten worden wat de effecten zijn op de actuele situatie en op welke wijze aanwezige potenties tot ontwikkeling kunnen worden gebracht.

ad b Houtproductie

Korte - lange omloop

Voor de ontwerper zijn twee vormen van hout-exploitatie belangrijk, te weten: de korte omloop gericht op het massaproduct en de lange omloop gericht op het gedifferentieerde produkt. (De middellange omloop, een tussenvorm, is hier buiten beschouwing gelaten).

De korte omloop wordt gekenmerkt door een eindkap in een stadium dat de boom haar eigenlijke vorm nog niet heeft kunnen ontwikkelen, terwijl het bos als levensgemeenschap het ruderaal stadium in de regel nog niet is gepasseerd. Het bosbeeld-landschap wordt gekenmerkt door geringe complexiteit en diversiteit.

De lange omloop wordt gekenmerkt door een bosbeeld met een grote complexiteit en diversiteit. Bosexploitatie op basis van de lange omloop biedt grote kansen op door de natuurwetenschap hoog tot zeer hoog te waarderen bio-ecosystemen.

Bij de lange omloop ontstaat een directe relatie tussen bosbestand en plaats. Delen van het bos krijgen een vaste betekenis welke mensengeneraties lang overdraagbaar is. De lange omloop is een van de belangrijkste dragers van de identiteit van het bos.

(Hakhoutexploitaties zijn te rekenen tot de lange omloop).

Naaldhout - loofhout

Als bepalers van het bosbeeld-landschap zijn naaldhout en loofhout gelijkwaardig.

De toepassing van naaldhout- en loofhoutsoorten in een ontwerp is gebaseerd op overwegingen van houtproductie, biologische en belevingswaarde.

Voor de belevingswaarde zijn vorm-sfeer van individuele boom en opstand bij gekozen omlooptijd en produktietechniek bepalend.

De toepassing van naaldhout dient daarnaast beperkt te worden door het al of niet voorkomen ervan in landstreek of regio en een gewenste procentuele verhouding naaldhout-loofhout.

Menging

Voor het ontwerp zijn belangrijk de menging van boom- en struikenetage. (Naaldhout-loofhoutmenging of menging binnen één groep).

De mengingspercentages en -wijzen worden bepaald

door gewenst bosbeeld, houtproductie en biologische waarde. Menging beperken tot randen van opstanden leidt tot camouflage en is tegenstrijdig met het fenomeen bos.

Aanleg - bosbeeld

Na de aanleg van het bos dient zo snel mogelijk een omgeving te ontstaan welke positief gewaardeerd wordt.

Daartoe wordt te veel de nadruk gelegd op lengtegroei, welke slechts één van de aspecten is welke vorm-sfeer van boom en opstand bepalen. Voor het ontwerp dient echter het geheel van factoren bepalend te zijn, waarbij het 10 meter hoge populierenbos als het 4 meter hoge eikenbos na acht groeiseizoenen hun eigen typische belevingswaarde hebben op grond waarvan zij door de ontwerper toegepast worden.

Snelgroeiende houtsoorten verdienen bij het ontwerp alleen bijzondere aandacht als klimaatverbeteraar.

ad c Recreatie

Voor het realiseren van de doelstelling, met name voor wat betreft de voor de recreatie zo belangrijke belevingswaarde, is het essentieel dat de in het ontwerp aangegeven houtsoorten in de eerste fase reeds geplant worden. Ten behoeve van een goede leeftijdsopbouw kan t.z.t. vervroegde kap worden toegepast.

Het thans gepropageerde systeem waarbij het eigenlijke ontwerp eerst na 120 jaar gerealiseerd is, is vanuit landschappelijk recreatief oogpunt niet aanvaardbaar.

(Naar aanleiding van ir. M. G. Goosen: De invloed van de boomsoortenkeuze op de inrichting en de financiële uitkomsten van een bosgebied. Ned. Bosbouw Tijdschrift nr. 4, 1973 blz. 122-133).

B Bosbeheer

De doorzettende industrialisering in de Nederlandse bosbouw dreigt, gezien de voorwaarden welke zij stelt, het bos dusdanig te normaliseren en te vereenvoudigen dat aan het produktiebos een geringere natuurwetenschappelijke en recreatiewaarde toegekend moet worden.

De agressiviteit uitstralend van de recent in Nederland geïntroduceerde bosbouwsmachines staat niet in relatie tot de sfeer van het bos.

(Naar aanleiding van J. P. de Vries: De invloed van de gemechaniseerde houtoogstmachines op de omgeving. Ned. Bosbouw Tijdschrift nr. 3, 1973). De waarneembare verambtelijking van het bosbeheer kan een ernstige bedreiging vormen voor de belevingswaarde van het bos.

C Structuurschets bosaanleg Oost-Groningen

Gevoelens van onbehagen, mede gebaseerd op een niet optimaal geachte woon-leef situatie, worden geuit. Nader onderzoek dient uit te wijzen of binnen de bestaande structuur (bijv. die van de lintbebouwing) bevredigende oplossingen gevonden kunnen worden of dat een meer algemene herstructurering noodzakelijk is. Voor het ontwerp is er vanuit gegaan dat onderzoek heeft uitgewezen dat mede door aanleg van een boscomplex het woon-leefklimaat verbeterd kan worden en dat bos beantwoordt aan een gevoeld maatschappelijk verlangen.

Doelstelling - bosaanleg Oost-Groningen:

Boscomplex (> 500 ha) dat bijdraagt tot de verbetering van het woon- en leefmilieu van Oost-Groningen, enerzijds door haar directe gebruikswaarde voor natuurwetenschap, recreatie en houtproductie, anderzijds indirect als medebepaler van de identiteit van de regio en als een der initiatoren van landschappelijke processen.

Aanleg van bos in deze oppervlakte heeft niet geringe consequenties. Het grijpt in in een bestaande situatie; de bestemming bos koloniseert ten koste van bestaande bestemmingen en grijpt in in het functioneren ervan. Het aanleggen van bos voegt iets nieuws toe wat bepalend kan zijn voor de identiteit van plaats of regio en als gevolg daarvan invloed kan hebben op de ontwikkeling van werkgelegenheid, woonfunctie, recreatieve bestem-

ming e.d.

Een complexe problematiek als deze, waaraan consequenties verbonden zijn welke ver uitstijgen boven het aanleggen en beheer van het bos sec, kan alleen in teamverband tot oplossing gebracht worden. Naast de landschapsarchitect en bosbouwkundige zullen o.a. stedenbouw-, recreatie-, en verkeersdeskundigen en biologen tezamen met de bevolking het beleid en plan dienen te formuleren. In het kader van het preadvies is hier in geen enkel opzicht aan voldaan.

Het landschap van Oost-Groningen wordt globaal geschetst bepaald door het oude cultuurlandschap langs de Ruiten A en de ontginningen van het westelijk ervan gelegen zandveengebied dat overgaat in het veenkoloniale landschap van de voormalige venen. Het Ruiten A gebied verschilt van de andere landschappelijke eenheden met name in de afwisseling en verwevenheid van functies en het niet lineaire vormenspel.

Reeds eerder is gesproken over bos als initiator van landschappelijke processen. Zonder dit verder te verduidelijken lijkt de situering van grotere boscomplexen bij het oude cultuurlandschap van de Ruiten A en bij aanwezige en geplande woongebieden hiertoe het meest perspectief te bieden. Tevens zouden de in het gebied voorkomende vloeivelden bepalend kunnen zijn voor de situering van het bos. Door intensievere bevoeiingsmethoden zijn zij minder geschikt geworden voor de landbouw en bieden wellicht meer mogelijkheden

Wegbeplanting langs het Stadskanaal

Het bekende beeld van een Groninger veenkolonie (Rielwinderweer).

voor de houtproductie. De situering van het boscomplex zou aldus bepaald kunnen zijn door de bewoningskernen - het oude cultuurlandschap van de Ruiten A - en de vloeivelden.

In tweede instantie is gekeken naar de mogelijkheden voor bosaanleg, zoals deze tot uitdrukking komen in de bodemgeschiktheidskaarten voor de bosbouw. Opvallend is dat de gevarieerdheid van de bodemkaart in de geschiktheidskaart voor het loofhout weerspiegeld wordt in tegenstelling tot die van het naaldhout, waar nauwelijks van variatie sprake is, noch naar mogelijke houtsoorten noch naar produktie. Het door de bodemgeschiktheidskaarten opgeroepen beeld werd bevredigend geacht om de doelstelling te kunnen realiseren.

Vervolgens is op basis van bodemkaart en grondwatertrappenkaart een globaal onderzoek verricht naar mogelijkheden tot milieubouw. Middels patroonproces en regulatiewaarde is een globaal inzicht te verkrijgen in de potentiële mogelijkheden welke gekoppeld aan functies en beheersmethodieken resulteerden in een lijst van mogelijke bestemmingen: Naaldhoutbos - loofhoutbos - moerasbos - rurale terreinen - hakhout - wallen-hagen - windsingels - grasvegetaties - heidevegetaties - vennen.

Deze bestemmingen zouden in onderlinge harmonie gerangschikt de doelstelling kunnen realiseren, waarbij visueel-esthetische aspecten een belangrijke rol zouden spelen.

Op basis van de verzamelde informatie zijn de definitieve situering en globale vorm vastgesteld. In deze nog wat abstracte vorm werd een viertal deelgebieden onderkend welke als volgt werden uitgewerkt.

Bos - Ruiten A-gebied

De bestaande bebossingen zijn uitgebreid, terwijl

de daarin aanwezige niet bosbestemmingen als heidevelden en recreatieterreinen ook in de nieuwe bebossingen aanwezig zullen zijn. In dit deel van het bos moet duidelijk in vormgeving en bestemming de ligging tegen het Ruiten A gebied tot uitdrukking komen.

Bos - veenkoloniaal landbouwgebied

Twee bestemmingen - produktiebos, veenkoloniaal landbouw - welke in de tijd weinig of geen relaties met elkaar zullen ontwikkelen zijn hier middels de intermediaire bestemming natuurterrein in de vorm van te verwilderen nat/vochtige en droge zandgronden tezamen gebracht.

Getracht is de specifieke sfeer van het veenkoloniaal landschap hier met de toevoeging van de bestemming bos te handhaven.

Bos - woonkern Musselkanaal

Refererend aan een voor Groningen bekend vormenspel als dat van de Menkema Borch is getracht een bebossingsstructuur te realiseren waarin reeds thans stedelijke functies haar plaats zouden kunnen krijgen, maar waar ook in de toekomst op basis van de voor het veenkoloniaal gebied zo kenmerkende lineaire vorm, door het vervangen van de agrarische bestemming, verdere uitbreidingen van Musselkanaal in het bos uitgelegd kunnen worden.

Boskern

De boskern zou als de drager van de drie eerdergenoemde deelgebieden beschouwd kunnen worden. Getracht is door het handhaven van de aanwezige wegenstructuur, bebouwing e.d. en door de lineaire vorm van het huidige kavelpatroon bepalend te laten zijn voor de opzet van de bebossingen (ontsluiting, vakindeling e.d.) kenmerken en vormaspecten van het bestaande landschap in de boskern te continueren.

Het gehele boscomplex zou aldus ca. 1700 ha groot zijn waarvan 250 ha te bebossen vloeivelden, 250 ha niet bosgronden (heide e.d.) en 130 ha recreatieterrein.

Op het niveau van de structuurschets zijn door de ontwerper tevens uitspraken te doen met betrekking tot houtsoortenkeuze, exploitatieopzet, ontsluiting e.d.

Globaal verdeeld werd het naaldhout overwegend in de kerngebieden gesitueerd, het loofhout in de randgebieden en bij de recreatieobjecten. De verdeling naaldhout/loofhout is duidelijk gestructureerd en zou vanwege de herkenbaarheid permanent moeten zijn.

De keuze naaldhout/loofhout is op basis van bosexploitatie en houtsoortenkeuze in grote lijnen als volgt uitgewerkt. Loofhout in de vorm van populier met een korte tot zeer korte omloop op de

vloeivelden. Loofhout in middellange en lange omloop en in de vorm van oud bos in de rand- en kerngebieden (populier, beuk, eik, berk, esdoorn, es, iep). Naaldhout (spar, den, lariks) in de vorm van middellange en lange omloop in de kerngebieden.

In relatie tot de doelstelling werd aldus een kader geschapen voor de houtsoortenkeuze en houtexploitatie, waarbij naast economische ook biologische en visueel-esthetische factoren bepalend waren.

De studie voor de structuurschets en voor dit preadvies heeft niet voldaan aan eisen van kwantiteit en kwaliteit, hetgeen geenszins in de bedoeling lag. Wel is getracht inzicht te geven in de complexiteit van een ontwerp van deze strekking in het bijzonder daar waar het de raakvlakken met de bosbouw treffen.